

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی

محمدرضا رادفر^۱

منصوره علیقلی^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۱۱/۲۹ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۳/۰۸

چکیده

دین و مذهب، به‌عنوان ارزش‌های والای شخصی، از دیرباز بخشی از تصمیمات مالی بوده‌اند. مشارکت دینی را می‌توان به‌عنوان یک اقدام عقلانی در نظر گرفت که به‌وسیله آن افراد ارزش سرمایه انسانی خود را افزایش می‌دهند. مالی اسلامی شامل تمامی عملیات، خدمات و معاملاتی می‌شود که در بازارهای مالی رخ داده و با اصول، ضوابط و قوانین اسلام و شرع مقدس مطابقت و همخوانی داشته باشد. شاید درگذشته به ابزارهای تأمین مالی اسلامی توجه شایانی نشده بود اما در طول سالیان اخیر، نگاه ویژه‌ای به نظام مالی اسلامی شده و نه‌تنها کشورهای مسلمان، بلکه کشورهای غیر اسلامی نیز از این نظام کارآمد استفاده برده‌اند؛ به‌طوری‌که پیش‌بینی می‌شود گسترش بازار مالی اسلامی تا سال ۲۰۲۴ به بیش از ۳/۵ تریلیون دلار آمریکا برسد. از آنجاکه امور مالی اسلامی به رشد و توسعه سریع خود ادامه می‌دهد، پیچیدگی فزاینده و خطرات ذاتی آن چالش‌های متعددی را برای تمامی بازیگران ذی‌ربط و به‌ویژه مقامات نظارتی و بانک‌های مرکزی که ضامن ثبات مالی هستند ایجاد می‌کند و لذا ضرورت بررسی این نظام کارآمد کاملاً محسوس می‌باشد. هدف از این پژوهش تحلیل موشکافانه و دقیق مفاهیم و اصول نظام مالی اسلامی است؛ از این‌رو این پژوهش یک پژوهش کاربردی از نوع توصیفی-تحلیلی بوده و به تشریح نظام مالی اسلامی به‌عنوان نظام کارآمد مالی مبتنی بر اسلام و شرع مقدس و راه‌حلی پویا برای اقتصاد در جهان متلاطم امروزی پرداخته می‌شود.

کلمات کلیدی

مالی اسلامی، بازارهای مالی، شرع مقدس، ابزارهای تأمین مالی اسلامی

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۵، بهار ۱۴۰۱

۱- گروه مدیریت مالی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. mohamadr.radfar@gmail.com
۲- گروه مدیریت بازرگانی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران. (نویسنده مسئول) m.aligholi@yahoo.com

مقدمه

انسان امروز با آگاهی و بینش، این واقعیت را دریافته است که بدون معنویت تنها می‌ماند و به پوچی و درماندگی خواهد رسید. مذهب به‌عنوان مجموعه‌ای از اعتقادات، بایدها و نبایدها و نیز ارزش‌های اختصاصی تعمیم‌یافته از مؤثرترین تکیه‌گاه‌های روانی به شمار می‌رود که قادر است معنای زندگی را در لحظات عمر فراهم سازد و در شرایط خاص نیز با فراهم‌سازی تکیه‌گاه‌های تبیینی، فرد را از تعلق و بی‌معنایی نجات دهد (موسوی و همکاران، ۱۳۹۰). در جوامع گوناگون بحث از آیین و روش زندگی دینی مطرح بوده است و ادیان مختلف در طول تاریخ دستورالعمل‌های خاصی برای همه ابعاد زندگی انسان ارائه کرده‌اند و مدعی بوده‌اند که زندگی سالم و جامعه مطلوب در نتیجه پیروی از روش زندگی ارائه‌شده توسط آنان است (رجب‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۲). اسلام فرهنگ، آیین و رسالتی برای زندگی است که برای تمام ابعاد زندگی انسان برنامه و دستورالعمل دارد و هر بخشی از نظام اسلام که اجرا شود آثار خود را به ارمغان خواهد آورد، گرچه این آثار زمانی کامل خواهد شد که سایر بخش‌های نظام اسلامی نیز پدید آید (صدر، ۱۳۸۶).

در آموزه‌های اخلاقی و اجتماعی اسلام، تأکید زیادی بر روابط اقتصادی و تعاملات مالی افراد شده است؛ به‌گونه‌ای که بهره‌بردن از رفاه مالی سالم در دین مبین اسلام همچون دیگر ابعاد وجود انسانی مانند عرفان، معنویات، حقوق اجتماعی و سیاسی جایگاه ویژه و خاص خود را دارد (اشرف گنجوئی و نایب‌زاده، ۱۳۹۳). رهبر معظم انقلاب در بیست و دوم بهمن‌ماه سال ۱۳۹۷ بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی را ابلاغ نمودند. بیانیه گام دوم جهت و جریان حرکت کشور را در چهل ساله دوم انقلاب مشخص کرد. برنامه بلندمدتی که نیاز به تدوین قوانین و برنامه‌های عملیاتی بسیاری دارد. در این بیانیه و در بخش "انقلاب چهل‌ساله و گام بزرگ دوم"، اقتصاد به‌عنوان یک نقطه کلیدی تعیین شد. همان‌گونه که رهبری اشاره نمودند: "اقتصاد قوی، نقطه قوت و عامل مهم سلطه‌ناپذیری و نفوذناپذیری کشور است و اقتصاد ضعیف، نقطه ضعف و زمینه‌ساز نفوذ و سلطه و دخالت دشمنان است. فقر و غنا در مادیات و معنویات بشر، اثر می‌گذارد. اقتصاد البته هدف جامعه اسلامی نیست، اما وسیله‌ای است که بدون آن نمی‌توان به هدف‌ها رسید. تأکید بر تقویت اقتصاد مستقل کشور که مبتنی بر تولید انبوه و باکیفیت و توزیع عدالت محور و مصرف به اندازه و بی‌اسراف و مناسبات مدیریتی خردمندانه است و در سال‌های اخیر از سوی اینجانب بارها تکرار و بر آن تأکید شده، به خاطر همین تأثیر شگرفی است که

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی/رادفر و علیقلی

اقتصاد می‌تواند بر زندگی امروز و فردای جامعه بگذارد" (نوروزی، ۱۴۰۰؛ بیانیه گام دوم انقلاب، ۱۳۹۷). قانون اسلام (شریعت)، مسلمانان را از دریافت و پرداخت ربا منع کرده است؛ بنابراین در کشورهایی که جمعیت مسلمان فراوانی دارند، استفاده از ابزارهای مالی متعارف مانند انواع اوراق قرضه، کارآیی و مقبولیتی ندارد. بر این اساس دولت‌ها و شرکت‌های اسلامی فعال در کشورهای اسلامی و غیراسلامی که به دنبال تأمین مالی و مدیریت بدهی خود هستند، نیازمند یافتن جایگزین‌هایی مطابق با اصول اسلامی می‌باشند (ارسلان و دار^۱، ۲۰۰۷).

تحقیقات مالی اسلامی در پنج سال گذشته افزایش یافته است. بین سال‌های ۱۹۸۲ تا ۲۰۲۰، در مجموع ۳۱۵ مقاله تحقیقاتی در مجلات باکیفیت بالا در حوزه مالی اسلامی منتشر شده است. تحقیقات مالی اسلامی درحالی‌که از کشورهای اکثریت مسلمان سرچشمه می‌گیرد، اکنون در سطح جهانی گسترش یافته و در بیشتر از ۷۵ کشور جهان انجام می‌شود (خان و همکاران^۲، ۲۰۲۱). مالی اسلامی یا اقتصاد اسلامی شامل تمامی عملیات، خدمات و معاملات مالی و اقتصادی می‌شود که بر اساس قوانین و اصول اسلام و شریعت پایه‌ریزی شده است. بر این اساس، دریافت بهره (ربا) ممنوع و اصل اساسی، مشارکت در سود و زیان می‌باشد (غلام الله و همکاران^۳، ۲۰۲۱). به بیانی دیگر، پایه و اساس نظام تأمین مالی اسلامی بر حفظ قداست قراردادهای و رفتار عادلانه استوار است. در ابتدا بسیاری از محققان تصور می‌کردند بازارهای مالی اسلامی نمی‌توانند به پویایی بازارهای غربی باشند؛ چراکه اکثر ابزارهای مالی بازارهای غربی مبتنی بر قرض با بهره هستند که از دیدگاه فقه اسلامی و شرع مقدس، ربا و ممنوع می‌باشند. نظام مالی اسلامی این حقیقت را به اثبات رساند که بسیاری از کارکردها، ویژگی‌ها، خصوصیات، منابع و ابزارهای بازارهای مالی در یک ساختار مالی اسلامی نیز امکان‌پذیر هستند. امروزه نظام مالی اسلامی نه تنها در کشورهای مسلمان، بلکه در سایر کشورها نیز مورد توجه قرار گرفته به نحوی که تا سال ۲۰۱۷ مجموع ارزش دارایی‌های مالی اسلامی در بازارهای مالی جهان به مبلغ موفقیت‌آمیزی معادل ۱/۸۱۴ تریلیون دلار رسیده است. درواقع، صنعت تأمین مالی اسلامی به سبب ویژگی‌های برجسته و درخشان، توانسته خود را از تأمین مالی مرسوم در بازارهای مالی جدا و منفک کند و بدین ترتیب دسته‌ای متمایز از دارایی را به ارمغان آورد که در بلندمدت دارای ثبات و پایداری بیشتری باشد. به عبارت دیگر، به دلیل اینکه محور اساسی تأمین مالی اسلامی مشارکت طرفین قرارداد در سود و زیان طرح‌ها، پروژه‌ها و وام‌های مالی است، بنابراین این مهم، نویدبخش حمایت از ثبات مالی می‌باشد. با توجه به اینکه در تأمین مالی اسلامی از سرمایه‌گذاران درخواست می‌شود در زیان‌های احتمالی نیز شریک شوند، اهرم مالی کمتر و در نتیجه انگیزه بیشتری برای مدیریت ریسک-

های بزرگ‌تر ایجاد می‌گردد. با عنایت به نکات مطرح‌شده، در این پژوهش به تشریح نظام مالی اسلامی به‌عنوان راه‌حلی پویا برای اقتصاد در جهان متلاطم و پیچیده امروزی پرداخته می‌شود.

اهمیت و ضرورت انجام پژوهش

ایجاد جامعه‌ایدئال اسلامی یکی از آرزوهای هر مسلمان است؛ جامعه‌ای که در آن عدالت اسلامی بین اقشار مختلف جامعه کاملاً برقرار باشد. یکی از مهم‌ترین ابعاد عدالت‌گستری بُعد اقتصادی آن است که حتی می‌تواند بسیاری از ابعاد دیگر را تحت پوشش قرار دهد (علی عصار، ۱۳۹۲). تأمین مالی منابع لازم برای رشد و توسعه اقتصادی، دغدغه تمام کشورهای در حال توسعه می‌باشد. چگونگی تأمین این منابع به بهترین حالت ممکن و با کمترین مشکلات همواره اذهان اندیشمندان اقتصادی را به خود مشغول کرده و یک دغدغه اساسی به حساب می‌آید. در برنامه‌های کوتاه‌مدت و بلندمدت کوشیده می‌شود هزینه‌های برنامه‌ریزی‌شده و درآمدهای پیش‌بینی‌شده متوازن باشند؛ اما در موارد نادری این توازن محقق می‌شود. نوعاً هزینه‌ها به‌ویژه هزینه‌های جاری انعطاف کمتری جهت کاهش از خود نشان می‌دهند، درحالی‌که درآمدهای پیش‌بینی‌شده به علل متعددی محقق نمی‌شوند. از سوی دیگر، ماهیت فعالیت‌های اقتصادی در کوتاه‌مدت به این شکل است که ابتدا یک سری هزینه‌ها باید صورت پذیرد و آنگاه با شکاف زمانی، درآمدها محقق شده و به همین دلیل معمولاً دولت‌ها با کسری بودجه روبه‌رو می‌شوند و اگر این کسری گسترده، همیشگی باشد، تمام متغیرهای کلان اقتصادی را دچار نوسان خواهد کرد. در این میان کیفیت رویارویی با مشکل و چگونگی تعیین راهبردی مشخص در مقابله با آن اهمیت به سزایی دارد. در اقتصادهای متعارف رایج‌ترین راه برای تأمین کسری بودجه دولت، انتشار اوراق قرضه است. با توجه به ممنوعیت ربا (بهره) در اسلام، به‌کارگیری هر ابزاری که کارکردی مبتنی بر ربا داشته باشد، موردپذیرش و قابل استفاده نخواهد بود (موسویان و همکاران، ۱۳۸۹). مالی اسلامی از اصول شریعت‌پیروی می‌کند و از سرمایه‌گذاری در شرکت‌هایی که در فعالیت‌های ممنوعه (بخش مالی متعارف، قمار، تسلیحات...) و ابزارهای پرداخت بهره جلوگیری می‌کند (ناینگولان و همکاران^۴، ۲۰۱۶).

اینجا اهمیت نظام مالی اسلامی و ابزارهای تأمین مالی اسلامی آشکار می‌شود. نگرش نظام‌مند به آیات نورانی قرآن، احادیث اسلام و شرع مقدس، در کنار توجه به زیرساخت‌های بومی، زمینه‌ساز طراحی ابزارهای مالی جدید می‌شود. نظام مالی اسلامی کارآمد یکی از الزامات اصلی و اساسی جهت پیشرفت در تمامی حوزه‌ها نظیر عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی است. نظام مالی اسلامی

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی/ارادفر و علیقلی

مشارکت در سود و زیان را ترویج کرده، باعث رشد کارآفرینی و بهبود بهره‌وری شده و در نتیجه توسعه اقتصادی را به همراه می‌آورد.

در اندیشه اسلامی، تعدادی از نوشته‌ها به موضوع توسعه نظام مالی اختصاص یافته است و جای تعجب ندارد که بخش عمده‌ای از این متون به تحریم بهره و موضوعات مربوط به عدالت توزیعی بپردازد؛ البته با بررسی این متون می‌توان دریافت که توسعه نظام مالی اسلامی در مقایسه با سایر موضوعات توجه لازم تحلیل‌گران را به خود جلب نکرده است. آثار مربوط به توسعه نظام مالی اسلامی به سه مرحله تقسیم می‌شود: در مرحله اول، ادبیات توسعه به بررسی مباحث مبنایی ارزش‌های اسلامی و سازگاری آن‌ها با انگیزش فردی و اجتماعی برای توسعه مادی می‌پردازد. ویژگی مرحله دوم از نوشته‌های توسعه مالی در اسلام، عبور از عقاید و اصول به بحث در مورد طرح‌های توسعه، اولویت‌های سرمایه‌گذاری عمومی و خصوصی، بسیج منابع داخلی و خارجی و حفظ پتانسیل در چارچوب اصول اسلامی است. در مرحله سوم، بیشتر نوشته‌های مالی اسلامی حول موضوعاتی نظیر بانکداری اسلامی، انواع روش‌های اسلامی تأمین سرمایه، توزیع و ... پراکنده می‌باشد (منذر کهف^۵، ۲۰۰۶؛ امینی خیابانی و حمدی، ۱۳۹۷). در حالی که می‌توان انتظار داشت که ریسک‌های منحصربه‌فرد صنعت مالی اسلامی باید به استانداردهای احتیاطی و مدیریت ریسک منتهی شود، بسیاری از پژوهشگران استدلال می‌کنند که به دلیل رقابت، بانکداری اسلامی تفاوت‌چندانی با بانکداری متعارف ندارد و بسیاری از تکنیک‌های مدیریت ریسک شباهت زیادی با ابزارها و قراردادهای مالی متعارف دارند (عبدالرحمن^۶، ۲۰۱۴؛ گریا و لابییدی^۷، ۲۰۲۱).

با وجود رشد روزافزون بازارهای مالی اسلامی در جهان و با عنایت به اینکه حتی کشورهای غیر اسلامی نیز اقبال مثبت و قابل‌توجهی به این نظام نشان داده‌اند، اما حجم پژوهش‌های صورت گرفته در داخل کشور پیرامون مبحث پراهمیت مالی اسلامی بسیار پایین‌تر از حد نیاز است. همچنان بسیاری از دانشجویان، دست‌اندرکاران و حتی شاغلین حوزه‌های مرتبط، با مفاهیم اساسی نظام مالی اسلامی آشنایی کافی ندارند و منابع موجود نیز پاسخگوی خلأ تئوریک مذکور نمی‌باشند؛ لذا ضروری است که متخصصین و صاحب‌نظران مالی-اقتصادی و اسلامی بیش‌ازپیش در این عرصه فعالیت کرده و به معرفی، توصیف و تحلیل نظام مالی اسلامی بپردازند و در طراحی ابزارهای نوین مالی اسلامی پیشگام و پیش‌قدم گردند. لذا با توجه به موارد مطرح‌شده و اهمیت بالای این حوزه در توسعه اقتصاد و کشور در تمامی سطوح، این پژوهش به تحلیل نظام مالی اسلامی به‌عنوان یک نظام کارآمد مالی مبتنی بر اسلام و شرع مقدس می‌پردازد.

مبانی نظری پژوهش

همان‌طور که پیش‌تر عنوان شد، تأمین مالی اسلامی به آن دسته از خدمات مالی اشاره دارد که با فقه و شریعت اسلامی سازگار و مواردی نظیر قمار، سفته‌بازی، بهره و ... را ممنوع کرده است (فاضلی و همکاران، ۱۳۹۷). در مالی اسلامی، مدیریت ریسک توسط آیات تأییدی از قرآن و سنت نبوی با هدف مدیریت مؤثر خطرات ناشی از فعالیت‌های دنیوی مسلمانان پشتیبانی می‌شود. سود لزوماً با ریسک در امور مالی اسلامی همراه است و امکان مدیریت انواع مختلف ریسک‌ها مطابق با اصول شریعت وجود دارد. درواقع، می‌توان از ریسک اجتناب کرد (مثلاً عدم انعقاد قرارداد یک محصول مالی)، ریسک را منتقل کرد (مثلاً استفاده از قرارداد تکافل)، ریسک را پوشش داد (مثلاً با استفاده از قرارداد سلام)، یا ریسک را مدیریت نمود (مثلاً وصول پرداخت پس از نکول در قرارداد اجاره) (حسن^۸، ۲۰۱۹). در ایران پس از انقلاب اسلامی و تصویب قانون عملیات بانکی بدون ربا در شهریور ۱۳۶۲ علاوه بر عملیات بانکداری متعارف، بهره‌گیری از سایر ابزارهای ربوی نیز ممنوع و به‌این‌ترتیب پرونده استقراض عمومی از طریق انتشار اوراق قرضه بسته شد. با اعلام ممنوعیت انتشار اوراق قرضه، خلأ محسوسی در بازار مالی احساس گردید و در پی آن کارشناسان فقهی و مالی به طراحی ابزارهای مالی اسلامی جدیدی پرداختند که به طراحی و انتشار نخستین اوراق مشارکت طرح نواب در سال ۱۳۷۳ منتهی شد. دولت جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۳۷۳ (۱۹۹۴) برای نخستین بار در جهت تأمین مالی طرح‌های عمرانی اقدام به انتشار اوراق بهادار مشارکت منطبق با قوانین اسلامی نمود. تعدد مقررات ناظر بر انتشار اوراق مشارکت موجب گردید تا سرانجام در مهرماه سال ۱۳۷۶ قانون نحوه انتشار اوراق مشارکت به تصویب مجلس برسد (علی‌عصار، ۱۳۹۲).

ابزارهای مالی اسلامی به‌طورکلی به سه گروه تقسیم می‌شوند:

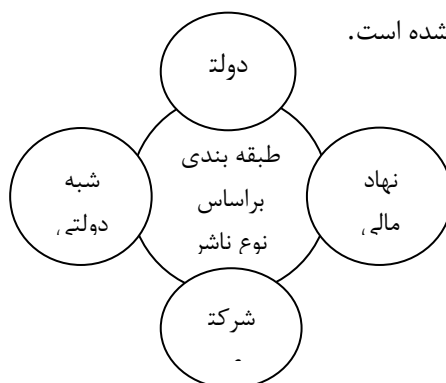
- ۱) ابزارهای مالی غیرانتفاعی که بر اساس قراردادهای وقف و قرض‌الحسنه طراحی شده‌اند (اوراق قرض‌الحسنه)
- ۲) ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ‌های سود معین که بر اساس عقود مبادله‌ای طراحی شده‌اند (اوراق مباحه، منفعت، اجاره و استصناع)
- ۳) ابزارهای مالی انتفاعی با نرخ‌های سود انتظاری که بر اساس عقود مشارکتی طراحی شده‌اند (اوراق مشارکت، مضاربه، مزارعه و مساقات) (موسویان و همکاران، ۱۳۹۲).

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی/رادفر و علیقلی

همچنین تبدیل به اوراق بهادار کردن دارایی‌ها یکی از ابزارهای تأمین مالی می‌باشد که در دهه‌های اخیر مورد توجه بسیار قرار گرفته است. طبق این روش، دارایی‌ها به‌عنوان یکی از اقلام ترازنامه، به اوراق بهادار قابل معامله تبدیل می‌شوند. دانشمندان مسلمان انواعی از ابزارهای مالی اسلامی به نام صکوک را طراحی کرده‌اند. واژه صکوک جمع واژه صَک به معنای ورقه بهادار یا سند و سفته است و معرب واژه چک در زبان فارسی می‌باشد و تمامی اسناد مالی و تعهدات را در برمی‌گیرد. صکوک به‌عنوان اوراق بهادار با پشتوانه مالی، یک ابزار مالی اسلامی است که بر پایه یک دارایی فیزیکی صادر می‌شود. به عبارت دیگر، صکوک، اوراق بهادار با ارزش مالی یکسان و قابل معامله در بازارهای مالی هستند که بر پایه یکی از قراردادهای مورد تأیید اسلام طراحی شده‌اند و دارندگان اوراق به‌صورت مشاع مالک یک یا مجموعه‌ای از دارایی‌ها و منافع حاصل از آن‌ها می‌باشند.

در ایران، موضوع مالی اسلامی پس از پیروزی انقلاب اسلامی مورد توجه جدی قرار گرفت. از این‌رو، با توجه به ویژگی‌های صکوک که هم از نظر شریعت اسلام مورد قبول است و هم امکان دسترسی به ظرفیت‌های بازار سرمایه اولیه و ثانویه را برای تأمین مالی ساختاریافته فراهم می‌کند، ضابطه‌های ابزار مالی اوراق اجاره (صکوک اجاره) در سال ۱۳۸۶ به تصویب شورای عالی بورس و اوراق بهادار رسید. صکوک با ایجاد بازاری جدید برای تأمین مالی ساختاریافته می‌تواند رشد و توسعه بیشتری را در کشورهای در حال توسعه و بازارهای نوظهور اقتصادی به وجود آورد (نعیمی و همکاران، ۱۳۹۸).

صکوک را می‌توان به روش‌های مختلف طبقه‌بندی نمود. یک دسته‌بندی اصلی و مهم بر اساس نوع بانی منتشرکننده صکوک است که می‌تواند نهاد دولتی، شبه‌دولتی، شرکتی یا نهاد مالی باشد. این تقسیم‌بندی در شکل ۱ نشان داده شده است.

شکل ۱- طبقه‌بندی صکوک بر اساس نوع ناشر؛ منبع (توحیدی و یارمحمدی، ۱۳۹۸)

اوراق دولتی^۹، اوراقی است که توسط دولت منتشر می‌شود و سررسید آن ممکن است کوتاه‌مدت، میان‌مدت یا بلندمدت باشد و دولت برای تأمین کسری بودجه یا تأمین سرمایه مورد نیاز طرح‌های

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۵، بهار ۱۴۰۱

عمرانی خاص یا عام، اقدام به انتشار این اوراق می‌نماید. صکوک دولتی در عمق بخشیدن به بازار، ایجاد مبنایی برای قیمت‌گذاری و تشویق و تقویت صکوک در بخش خصوصی یک کشور بسیار حائز اهمیت است. صکوک دولتی یک منبع جایگزین سرمایه برای دولت مهیا نموده و می‌تواند به صورت داخلی یا بین‌المللی بسته به الزامات دولت، منتشر شود. اوراق شبه‌دولتی^{۱۰}، اوراقی است که توسط نهادها و نمایندگی‌های (شرکت‌های با مالکیت دولتی یا شرکت‌های با مالکیت عمومی) منتشر می‌شود که دارای پشتوانه دولتی هستند. این اوراق معمولاً صراحتاً یا تلویحاً دارای ضمانت دولتی هستند. اوراق شرکتی^{۱۱}، اوراقی است که توسط بخش خصوصی (بخش شرکتی) یک کشور منتشر می‌شود. هدف از انتشار این نوع صکوک، تأمین مالی سرمایه در گردش، تأمین مالی پروژه‌ها و یا تأمین مالی جهت توسعه کسب‌وکار یک شرکت است. اوراق نهاد مالی^{۱۲}، اوراقی است که توسط نهادهای مالی مانند بانک‌ها، مؤسسات مالی و اعتباری و ... منتشر می‌شوند (توحیدی و یارمحمدی، ۱۳۹۸). بر اساس سررسید نیز می‌توان اوراق را به کوتاه‌مدت، میان‌مدت، بلندمدت و بدون سررسید تقسیم نمود. اوراق کوتاه‌مدت سررسید کمتر از یک سال دارند و عمدتاً برای تأمین نقدینگی به کار می‌روند. اوراق میان‌مدت سررسید بین یک سال تا پنج سال داشته و اوراق بلندمدت نیز سررسید بیشتر از پنج سال دارند. در خصوص اوراق بدون سررسید نیز باید اذعان نمود پس از انتشار چارچوب مقرراتی بازل ۳، بانک‌های اسلامی اقدام به انتشار صکوک بدون سررسید کردند. اگر روش تقسیم‌بندی صکوک بر اساس قراردادهای عقود پایه این اوراق باشد، آن‌گاه با توجه به تعدد عقود اسلامی می‌توان انواع متنوعی از صکوک طراحی کرد. بر این اساس، سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی در استاندارد شماره ۱۷ شرعی خود، بر اساس نوع قراردادهای شرعی پایه، ۱۴ نوع صکوک را معرفی نموده است.

جدول ۱- انواع صکوک سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی و بازار سرمایه ایران

ردیف	صکوک پیشنهادی سازمان حسابداری و حسابرسی
۱	صکوک اجاره (مالکیت در دارایی‌های اجاره داده شده)
۲	صکوک اجاره (مالکیت منافع دارایی‌های موجود)
۳	صکوک اجاره (مالکیت منافع دارایی‌های مشخص که در آینده ساخته می‌شود)
۴	صکوک اجاره (مالکیت خدمات مشخص)
۵	صکوک اجاره (مالکیت خدمات مشخص که در آینده فراهم می‌شود)
۶	صکوک سلف (خرید کالاهایی که در آینده تحویل داده می‌شود)
۷	صکوک استصناع (ساخت/ تولید کالاها)
۸	صکوک مزابحه (خرید کالاها)

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی/ارادفر و علیقلی

۹	صکوک مشارکت
۱۰	صکوک مضاربه
۱۱	صکوک وکالت (عاملیت سرمایه‌گذاری)
۱۲	صکوک مزارعه
۱۳	صکوک مساقات (آبیاری)
۱۴	صکوک مغارسه (کشاورزی)

منبع سازمان حسابداری و حسابرسی نهادهای مالی اسلامی و بازار سرمایه ایران

پیشینه پژوهش

در این بخش از مقاله به بررسی مطالعات پیشین مربوط به موضوع پژوهش پرداخته می‌شود. بررسی پیشینه، پژوهشگر را قادر می‌سازد تا یافته‌های پژوهش خود را در چارچوب تحقیقات قبلی قرار دهد. در ادامه برخی از مطالعات داخلی و خارجی صورت گرفته در حوزه مالی اسلامی ارائه می‌گردد.

رئیسیان و بنائیان (۱۳۹۹) در پژوهشی به عوامل تأثیرگذار بر مدیریت ریسک مالی اسلامی پرداختند. امروزه نظام مالی اسلامی به‌عنوان یک نظام اقتصادی پایدار شناخته می‌شود اما کاربرد آن، نیاز به مدل‌ها و راهکارهای اجرایی و عملی دارد. طی دو دهه گذشته نوآوری در روش‌ها، ابزارها و سازوکارهای مالی اسلامی و همچنین تدریس و تحقیق در این حوزه، در اقصی نقاط جهان بالاخص در کشورهای

غیراسلامی، نمود چشم‌گیری داشته است و تقاضا برای محصولات مالی منطبق بر اصول اسلامی در سراسر جهان در حال افزایش است. در این تحقیق با روش توصیفی تحلیلی درصدد تبیین عوامل تأثیرگذار بر مدیریت ریسک مالی اسلامی بوده شد. با مراجعه به نظرات ۸ خبره در حوزه مدیریت مالی با استفاده از تکنیک دیمتل به بررسی میزان تأثیرگذاری هریک از عوامل مؤثر بر همگرایی پرداخته شد. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که متغیرهایی مانند مدت چهارم توسعه تأمین مالی ۱۹/۹۸۶ اندازه ۱۹/۹۲۰۷، کل وام‌ها به کل دارایی‌ها ۱۹/۰۵۶، کارآیی مدیریت ۱۸/۹۴۳۷، نسبت سرمایه ۱۸/۴۷۰۱، ارزش ساختگی خارجی ۱۸/۳۸۱۷ و ... نشان‌دهنده تعامل بالا و ارتباط سیستمی قوی با سایر متغیرها هستند.

غلامی جمکرانی و کاوه (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی نقش ابزارهای مالی اسلامی در ایجاد اشتغال پرداختند. با توجه به عدم مشروعیت ربا و ابزارهایی نظیر اوراق قرضه در کشورهای اسلامی،

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۵، بهار ۱۴۰۱

متخصصان حوزه مالی در این کشورها همواره به دنبال طراحی روش‌های جدید بوده‌اند. یکی از روش‌های مطرح‌شده در سال‌های اخیر، طراحی روش تأمین مالی از طریق انتشار صکوک می‌باشد؛ به‌طوری‌که در حال حاضر صکوک به‌عنوان ابزاری بسیار شناخته‌شده حتی در کشورهای غیرمسلمان هم مورد استفاده قرار می‌گیرد. در کشور ما از میان این ابزارها، اوراق اجاره و مشارکت بسیار رواج یافته است. هدف این تحقیق بررسی اثر متغیرهای میزان انتشار صکوک، میزان انتشار صکوک مشارکت، میزان صکوک اجاره و میزان صکوک استصناع بر بیکاری است. این تحقیق از حیث هدف کاربردی و از حیث روش نیز یک تحقیق توصیفی می‌باشد. برای جمع‌آوری داده‌ها از سایت بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و اداره کل امور مالی بانک از سال ۱۳۸۸-۱۳۹۵ استفاده شده است. داده‌های تحقیق پس از جمع‌آوری، با استفاده از نرم‌افزار SPSS و رگرسیون و همبستگی مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته و نتایج به‌دست‌آمده از پژوهش نشان می‌دهد بین میزان انتشار صکوک و میزان صکوک استصناع و بیکاری رابطه معناداری وجود ندارد و بین میزان صکوک مشارکت و میزان صکوک اجاره و بیکاری رابطه معناداری وجود دارد.

میرشجاعیان حسینی و ماجد (۱۳۹۶) در پژوهشی به اولویت‌بندی ابزارهای مالی اسلامی در تأمین مالی پروژه‌های شهری در کلان‌شهر تهران پرداختند. توسعه شهرها نیازمند اجرا و احداث پروژه‌های شهری بزرگ و متعددی می‌باشد. این امر مستلزم استفاده از منابع مالی گسترده‌ای است که بیش از توان بودجه‌ای شهرداری‌ها برای پوشش تمام هزینه‌ها است. در کشور ایران یکی از مشکلات اساسی شهرداری‌ها و همچنین شهرداری کلان‌شهر تهران، نبود ابزارهای مالی بدیع و متنوع برای تأمین منابع مورد نیاز جهت اجرای پروژه‌های شهری است. از این‌رو شهرداری می‌تواند با توجه به ویژگی‌های جامعه اسلامی ایرانی و با اتکاء به ابزارهای مالی اسلامی به این هدف دست یابد که لازمه آن بررسی ویژگی‌ها و خصوصیات این نوع تأمین مالی و انتخاب بهترین روش تأمین مالی اسلامی می‌باشد. در این پژوهش ابتدا به ضرورت رجوع شهرداری‌ها به تأمین مالی از طریق بازارها پرداخته‌شده و سپس با بررسی ویژگی‌های ابزارهای مالی اسلامی و نیز استفاده از ماتریس SWOT ابزار مناسب و معیارهای مهم مربوط به آن استخراج شد. سپس با توزیع پرسشنامه بین خبرگان مالی اسلامی و با تحلیل این پرسشنامه‌ها از

تصمیم‌گیری چند معیاره MCDM و با استفاده از روش TOPSIS با توجه به آراء خبرگان معیارهای انطباق با شریعت با وزن ۰/۳۲۳ و بازدهی با وزن ۰/۲۹۴ بالاترین اولویت را به‌عنوان یک معیار مناسب برای ابزار مالی اسلامی تعیین شدند، که در ادامه با توجه به این معیارها، بالاترین اولویت را از میان

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی/رادفر و علیقلی

ابزارهای اسلامی منتخب اوراق مشارکت با وزن نهایی ۰/۶۶۹ و اولویت دوم را اوراق استصناع با وزن نهایی ۰/۶۴۹ کسب کردند.

کلین و همکاران^{۱۳} (۲۰۱۷) این دیدگاه را مطرح کردند که اعتقادات مذهبی بر رفتار سرمایه‌گذاران در کشور مالزی تأثیر می‌گذارد؛ به گونه‌ای که انتشار صکوک در ماه رمضان دارای ارزش مثبت‌تری از انتشار اوراق قرضه برای سرمایه‌گذاران می‌باشد و پیشنهاد کردند که عامل دین‌داری در تحلیل بازارهای مالی مورد توجه قرار گیرد.

هکیری و همکاران^{۱۴} (۲۰۱۷) نشان دادند که شاخص‌های مالی اسلامی یک پناهگاه امن برای سرمایه‌گذاران در طول بحران‌های مالی است و استرس آن‌ها را در مواجهه با بحران کم می‌کند؛ بنابراین شاخص‌های اسلامی نقش به سزایی در تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران ایفا می‌کند.

آزما و همکاران^{۱۵} (۲۰۱۶) نشان دادند که قبل از اسلامی کردن ابزارهای مالی متعارف مانند اوراق قرضه بدهی اسلامی و سهام اسلامی، انتخاب سرمایه‌گذاران صرفاً بین ابزارهای اسلامی و غیر-اسلامی بود و ابزارهای مشارکت در سود و زیان که مطابق با اصول شریعت هستند، بخش مهمی از ابزار سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذاران را تشکیل می‌داد. یافته‌های آن‌ها نشان می‌دهد هنگامی که سرمایه‌گذار به دنبال ابزار منطبق با شریعت است، مشارکت در سود و زیان، ابزار مهم‌تری برای او می‌باشد. بنابراین برای گریز از زیان در دوره‌های کوتاه‌مدت، برای سرمایه‌گذاران ابزارهای ریسک و بازده اسلامی (مشارکت) جذاب‌تر از اوراق قرضه بدهی است. همچنین یافته‌های پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که اوراق قرضه بدهی اسلامی و سهام اسلامی به‌طور مشترک، ابزار مشارکت را از بین می‌برند.

روش تحقیق

تحقیق علمی گاه یک فرآیند نظریه‌پردازی و گاهی نظریه‌آزمایی است (خاکی، ۱۳۹۶). روش‌های تحقیق مختلفی وجود دارد که استفاده از هر یک از روش‌های تحقیق بسته به ماهیت کار و متغیرهای مورد بررسی، توصیه می‌شود (بازرگان و همکاران، ۱۳۹۲). این پژوهش بر مبنای هدف، کاربردی است؛ زیرا پژوهش‌های از این دست می‌تواند علاوه بر گسترش فرهنگ و شناخت هر چه بیشتر نظام مالی اسلامی، در ایجاد و توسعه ابزارهای مالی اسلامی نوین نیز راهگشا باشد. همان‌طور که تاکنون اشاره شد، نظام مالی اسلامی به نیاز روز بازارهای مالی در سراسر جهان بدل شده و کاربرد آن نه تنها در کشورهای اسلامی، بلکه در کشورهای غیر اسلامی نیز به کار گرفته می‌شود. همچنین روش این پژوهش

توصیفی-تحلیلی می‌باشد؛ زیرا در این پژوهش به صورت مروری و با نگاهی تحلیلی و موشکافانه به

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۵، بهار ۱۴۰۱

توصیف وضعیت نظام مالی اسلامی و ابزارهای تأمین مالی اسلامی پرداخته‌شده و سعی گردیده با تحلیل دقیق، به پوشش خلأ تئوریک این حوزه در کشور کمک شایان شود.

هنگارهای نظام مالی اسلامی

در این بخش قصد داریم به بیان مبانی اصلی و هنگارهای نظام مالی اسلامی بپردازیم.

ممنوعیت ربا

ربا اصطلاحی است که از آن به‌عنوان سود ظالمانه یاد می‌شود. ربا چندین بار در قرآن در سوره‌های بقره، آل عمران، نساء و روم به‌شدت مورد انتقاد قرار گرفته و تنها گناهی می‌باشد که از آن به‌عنوان "جنگ با خدا" نام برده شده است. همچنین در فقه اسلامی رباخواری به‌شدت نهی می‌شود.

اصل نخست در نظام مالی اسلامی، حرام بودن ربا است؛ چه این ربا از نوع ربای قرضی باشد و چه از نوع ربای معاملی که البته علت حرمت ربای معاملی در فقه شیعه، حریمی است که فقهای شیعه برای ربای قرضی قائل‌اند؛ بدین معنا که شکستن این حریم به انجام ربای قرضی منجر خواهد شد (حسن‌زاده و احمدیان، ۱۳۹۱).

نفی غرر

یکی از مهم‌ترین قواعدی که در شریعت اسلام، مرز قابل قبول را برای پذیرش ریسک و مقبولیت آن مشخص می‌سازد، قاعده ممنوعیت معاملات غرری است. غرر نوعی عدم اطمینان در ارکان یک قرارداد است که می‌تواند به پدید آمدن خطر برای یکی از طرفین یا هر دو طرف معامله بیانجامد (عبدالله و عویضه، ۲۰۱۰). شریعت اسلام به‌منظور مقابله با تزلزل معامله و جلوگیری از وقوع ضرر، قاعده‌ای تحت عنوان قاعده نفی غرر وضع کرده است تا هر فرد سرمایه‌گذار هنگام ورود به یک معامله، از اطمینان برخوردار باشد. اهل لغت معانی گوناگونی از جمله خدعه، فریب و خطر را برای غرر ذکر کرده‌اند (موسویان و علیزاده اصل، ۱۳۹۴). غرر همچنین نا اطمینانی و ریسک نیز ترجمه شده است. در قراردادهای مالی، غرر را می‌توان حيله و فریب در معامله، عدم تقارن اطلاعاتی که شامل عدم اطلاع از ارزش و شرایط معامله می‌شود و همچنین ایجاد ابهام در معامله برشمرد.

از مهم‌ترین دلایلی که در این مورد وارد شده می‌توان به روایت مشهوری از پیامبر اکرم (ص) که آمده است "نهی النبی عن الغرر" و نیز حدیثی از امام علی (ع) که فرمودند "ان الغرر عمل ما لا یؤمن معه الغرر" اشاره کرد (نجفی، ۱۳۶۵).

ممنوعیت اکل مال به باطل

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی/ارادفر و علیقلی

اکل مال به باطل از نظر قرآن، سنت و فقه اسلامی حرام است و به عنوان یک ضابطه عمومی در تمام عرصه های مالی جریان دارد. بر طبق این قاعده هرگونه تصرف در اموال مردم به وجه باطل حرام است. بنابراین هر نوع تقلب، غش، دزدی، رشوه، زورگیری و امثال آنها و نیز معامله بر موضوعی که منفعت عقلایی ندارد، همگی باطل می باشند؛ لذا می توان گفت که هر نوع تصرف در اموال دیگران بر وجهی که از دیدگاه عرف و عقلا یا از دیدگاه شرع اکل مال به باطل باشد، حرام و ممنوع است، درحالی که تصرف در اموال دیگران بر وجه تجارت از روی تراضی، صحیح و حلال می باشد (موسویان، ۱۳۹۰).

ممنوعیت ضرر و ضرار

قاعده نفی ضرر را می توان به عنوان یکی از قواعد حقوقی حوزه معاملات برشمرد. شرع مقدس اسلام تنها آن دسته از مبادلاتی را مجاز می داند که منجر به ایجاد ضرر برای دیگران نشود. اهمیت قاعده مذکور به حدی است که بسیاری از فقها از گذشته دور و نزدیک در تألیفات و تقریرات خود رساله مستقلی را به آن اختصاص داده اند. برخی از حقوق دانان معتقدند که نفی ضرر و ضرار به صورت کلی از اموری است که عقل به صورت مستقل بر آن حکم می کند. به این معنا که عقل با قطع نظر از وجود آیات و روایات، حکم به مفهوم اجتناب از ضرر و ضرار دارد. امام خمینی (ره) قاعده ضرر را از احکام حکومتی و اجرایی پیامبر اکرم (ص) می داند. یعنی حضرت در مقام حکمرانی، مردم تحت امر خود را از وارد کردن ضرر و خسارت به یکدیگر منع نموده اند (صادقی شاهدانی و محسنی، ۱۳۹۲).

ممنوعیت قمار - میسر (بورس بازی اعتراض آمیز)

المیسر از واژه یسر به معنی آسانی است. میسر نیز در لغت به معنی قماربازی یا سفته بازی اطلاق می شود. چون در قمار، افراد بدون زحمت، پول به دست می آورند، به آن میسر می گویند. فقهای مسلمان میسر یا قماربازی را به عنوان بازی صفر - یک قلمداد می کنند. در بازی با مجموع صفر، هر چیزی را که طرف مقابل از دست داده است، عاید برنده می شود و به عبارت دیگر برد یک طرف برابر باخت طرف دیگر است. بدین ترتیب یک طرف قرارداد به طور کامل به هزینه طرف مقابل منفعت کسب می - نماید و این منجر به ناعادلانه بودن قرارداد مالی می شود (صادقی شاهدانی و محسنی، ۱۳۹۲).

بورس بازی در اصطلاح، به خطر انداختن کالا یا سرمایه در مواجهه با یک عدم اطمینان است که معمولاً تصمیم گیری در شرایط حدس و گمان را در برمی گیرد؛ لذا بورس بازی نوعی فعالیت اقتصادی می باشد که با هدف دستیابی به سود از طریق پیش بینی تغییرات قیمت انجام می گیرد. بر اساس

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۵، بهار ۱۴۰۱

پذیرش درجه و نوع ریسک و اعمالی که جهت کسب سود انجام می‌شوند، می‌توان میان بورس بازی اعتراض‌آمیز و بورس بازی غیراعتراض‌آمیز تمایز قائل شد. بورس بازی اعتراض‌آمیز دارای جنبه‌های ذیل می‌باشد:

➤ دست‌کاری قیمت و سوق دادن آن به سویی خاص

➤ چهل در معاملات

➤ غرر در معاملات

➤ تبانی در معاملات

➤ اشاعه کذب و ارائه اطلاعات غلط و گمراه‌کننده

➤ انجام معاملات صوری و دست‌کاری ناعادلانه در بازار

همچنین بورس بازی غیراعتراض‌آمیز را نیز می‌توان حالت عادی شرکت‌کنندگان پا خرده در عملیات بازار بورس دانست (حسن‌زاده و احمدیان، ۱۳۹۱).

مشارکت در سود و زیان

نظام مالی متعارف به‌طور عمده مبتنی بر بهره است و با عدم شراکت طرف‌های قرارداد در نتیجه سود و زیان حاصل از کسب‌وکار شناخته می‌شود. این روابط میان اجزای اقتصادی بر اساس قراردادهای قرض‌دهی محض استوار می‌شود که در آن قرض‌گیرنده متعهد به پرداخت سود به شکل اجباری و قرض‌دهنده به‌طور مشخص فاقد مسئولیت است. بنابراین قرض‌گیرنده در صورت کسب سود، آن را با قرض‌دهنده تسهیم نمی‌کند و در صورت بروز زیان نیز تنها مالک، آن را برعهده‌گرفته و پرداخت بهره بانک در جای خود باقی است که از منظر مالی اسلامی این امر به‌منزله توزیع ناعادلانه و قرض‌دهی غیرمنصفانه می‌باشد (احمد¹⁶، ۱۹۹۳؛ صادقی شاهدانی و محسنی، ۱۳۹۲).

همان‌طور که پیش‌تر هم عنوان شد، مالی اسلامی مشارکت در سود و زیان (شراکت در منافع و مخاطرات احتمالی) است؛ لذا رابطه طرفین قرارداد نیز به رابطه "شرکا" بدل خواهد شد؛ نه صرفاً رابطه قرض‌دهنده و قرض‌گیرنده.

درواقع، اصل مشارکت در سود و زیان بدین معنا است که هر دو طرف شرکت‌کننده در فرآیند انجام یک عملیات سرمایه‌گذاری بایستی هم در ریسک‌ها و خطرات و هم در سودها و مزایای عملیات به نسبت آورده نقدی خود سهیم باشند (حسن‌زاده و احمدیان، ۱۳۹۱).

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی/رادفر و علیقلی

ممنوعیت تراکنش‌های حرام

ممنوعیت از انجام تراکنش‌های حرام از اصول بارز نظام مالی اسلامی است. دین اسلام تنها محدود به اعمال عبادی مسلمانان نیست. مسلمانان در تمامی مکان‌ها و زمان‌ها ملزم به پایبندی به قواعد اسلامی هستند. شرکت‌ها نباید در فعالیت‌های غیر اسلامی سرمایه‌گذاری کنند و همچنین نباید از طریق غیر اسلامی تأمین مالی نمایند. بنابراین هرگونه سرمایه‌گذاری و یا دادوستد در کسب‌وکارهای غیراخلاقی و ضد ارزش‌های اسلامی نظیر قمار، مشروبات حرام، مواد مخدر و دخانی، امور فسق و فحشا، قمار و ... از منظر اسلام به‌طور بدیهی باطل و حرام است (میراخور^{۱۷}، ۱۹۹۵؛ صادقی شاهدانی و محسنی، ۱۳۹۲).

نتیجه‌گیری

در گذشته بسیاری از پژوهشگران و اقتصاددانان تصور می‌کردند بازارهای مالی اسلامی نمی‌توانند به پویایی بازارهای غربی باشند؛ چراکه اکثر ابزارهای مالی بازارهای غربی مبتنی بر قرض با بهره هستند که از دیدگاه فقه اسلامی و شرع مقدس، ربا و ممنوع می‌باشند؛ اما در طول سالیان اخیر، نگاه ویژه‌ای به نظام مالی اسلامی شده و نه‌تنها کشورهای مسلمان، بلکه کشورهای غیر اسلامی نیز از این نظام کارآمد استفاده برده‌اند، به‌طوری‌که پیش‌بینی می‌شود گسترش بازار مالی اسلامی تا سال ۲۰۲۴ به بیش از ۳/۵ تریلیون دلار آمریکا برسد.

مالی اسلامی دارای ساختار جامعی است که روابط قراردادی موجود را با استانداردهای الزام‌آور مرتبط می‌کند. استانداردهای مالی اسلامی باید نه‌تنها نقش واسطه‌ای که بر افزایش ثبات تمرکز دارد را پوشش دهد، بلکه برای تقویت سایر شرایط و ارائه رهنمودهایی که باعث بهبود فراگیری و بسیج منابع به سمت توسعه اقتصادی می‌شود نیز، حرکت کند (شبسبیق و همکاران^{۱۸}، ۲۰۱۷؛ حسن و همکاران^{۱۹}، ۲۰۱۹).

جهان امروز سرشار از عدم اطمینان است؛ پس از بروز پاندمی ویروس کرونا بسیاری از کسب‌وکارها در جهان دچار مشکلات جدی شده‌اند. در این میان نه‌تنها کسب و کارهای نوپا، بلکه تمامی دولت‌ها و بسیاری از شرکت‌های بزرگ نیز آسیب‌های جدی دیده و حتی با ریسک ورشکستگی مواجه شده‌اند (رادفر و کریمخانی، ۱۴۰۰). همین امر لزوم توجه به نظام مالی اسلامی و ابزارهای تأمین مالی اسلامی برای احیای اقتصاد کشور، تأمین کسری بودجه دولت، شکل‌گیری مجدد کسب‌وکارها و بهبود اشتغال در فضای پرتلاطم فعلی که همچنان از سویه‌های جدید ویروس کرونا لطمه خورده را بیش‌ازپیش

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۵، بهار ۱۴۰۱

نمایان می‌سازد؛ بنابراین ابزارهای تأمین مالی اسلامی به‌عنوان ضرورتی انکارناپذیر برای رونق مجدد کسب‌وکار و بهبود وضعیت اقتصاد جهان مطرح می‌باشند. در این پژوهش ضمن معرفی و تشریح دقیق نظام مالی اسلامی، اصول و هنجارهای آن، ضرورت توجه هر چه بیشتر به این نظام کارآمد و نوین به‌صورت دقیق تحلیل گردید.

منابع

- ۱) اشرف گنجوئی، اسما و نایب‌زاده، شهناز (۱۳۹۳). بررسی رابطه اعتقادات مذهبی و سواد مالی اسلامی در دانشجویان مقطع کارشناسی ارشد. نشریه علمی دانش مالی تحلیل اوراق بهادار، سال هفتم، شماره بیست و سوم، پاییز ۱۳۹۳، صص ۴۵-۵۵.
- ۲) امینی خیابانی، غلامرضا و حمدی، کریم (۱۳۹۷). بررسی رابطه توسعه نظام مالی اسلامی و جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی. فصلنامه علمی پژوهشی دانش سرمایه‌گذاری، سال هفتم، شماره بیست و هشتم، زمستان ۱۳۹۷، صص ۱۴۱-۱۵۸.
- ۳) بازرگان، عباس. سرمد، زهره و حجازی، الهه (۱۳۹۲). "روش‌های تحقیق در علوم رفتاری". تهران: انتشارات آگاه.
- ۴) بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران (۱۳۹۷). پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) - مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی.

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی/رادفر و علیقلی

۵) توحیدی، محمد و یارمحمدی، رضا (۱۳۹۸). نوع‌شناسی و طبقه‌بندی اوراق بهادار اسلامی (صکوک) از منظر معیارهای گوناگون. فصلنامه علمی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره بیست و هشتم، پاییز ۱۳۹۸، صص ۴۱-۷۶.

۶) حسن‌زاده، علی و احمدیان، اعظم (۱۳۹۱). تأثیر ابزارهای مالی اسلامی بر رشد سرمایه‌گذاری. دوفصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات اقتصاد اسلامی، سال پنجم، شماره اول، پیاپی ۹، پاییز و زمستان ۱۳۹۱، صص ۵۸-۲۹.

۷) خاکی، غلامرضا. (۱۳۹۶). "روش تحقیق گراندیدی با رویکرد پایان‌نامه نویسی". انتشارات فوژان.

۸) رادفر، محمدرضا و کریمخانی، مسعود (۱۴۰۰). سرمایه‌گذاری جسورانه، راه‌حلی پویا برای اقتصاد جهان در دوران پسا کرونا. اولین کنفرانس ملی سرمایه‌گذاری جسورانه (تأمین مالی و مدل‌های ارزیابی) ۹) رجب‌نژاد، محمدرضا. حاجی، یحیی. طالب، امیرمهدی و رجب‌نژاد، سعید (۱۳۹۲). بررسی نسبت سبک زندگی اسلامی از منظر حیات طیبیه در قرآن، سبک زندگی اسلامی با محوریت سلامت، سال ۱، شماره ۱، صص ۹-۲۱.

۱۰) رئیسیان، محراب و بنائیان، علی (۱۳۹۹). عوامل تأثیرگذار بر مدیریت ریسک مالی اسلامی، پنجمین کنفرانس ملی اقتصاد، مدیریت و حسابداری، اهواز.

۱۱) صادقی‌شاهدانی، مهدی و محسنی، حسین (۱۳۹۲). بایسته‌های نظام مالی اسلامی در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت. دو فصلنامه مطالعات اقتصاد اسلامی، سال پنجم، شماره دوم پیاپی ۱۰، صص ۳۸-۷.

۱۲) صدر، سیدموسی (۱۳۸۶). رهیافت‌های اقتصادی اسلام (به کوشش مهدی فرخیان). تهران: مؤسسه فرهنگی تحقیقاتی امام موسی صدر.

۱۳) عبدالله، عدنان و محمد عویضه (۲۰۱۰). "نظریه المخاطره فی الاقتصاد الاسلامی" جده: المعهد العالمی للفکر الاسلامی، ۲۰۱۰ میلادی.

۱۴) علی‌عصار، نرگس (۱۳۹۲). بررسی انواع اوراق صکوک در بانکداری اسلامی. مجله اقتصادی، شماره ۳ و ۴، صص ۳۲-۲۱.

۱۵) غلامی‌جمکرانی، رضا و کاوه، محمدحسین (۱۳۹۶). نقش ابزارهای مالی اسلامی در ایجاد اشتغال، پنجمین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد در شرایط تحریم، بابلسر.

فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۵، بهار ۱۴۰۱

۱۶) فاضلی، حامد. نجف‌پور، آرش و پوراسمعیل، محمد (۱۳۹۷). تأثیر تأمین مالی اسلامی بر بازار کشورهای منتخب خاورمیانه. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال هجدهم، شماره ۷۰، تابستان ۱۳۹۷، صص ۲۰۳-۱۸۷.

۱۷) موسوی، سید ولی‌اله. اسلام دوست، فاطمه و غباری بناب، باقر (۱۳۹۰). بررسی ارتباط بین سبک‌های اسناد و گرایش مذهبی دانشجویان. مجله مطالعات آموزش و یادگیری، دوره دوم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۳۹۰، صص ۱۰۱-۸۵.

۱۸) موسویان، سید عباس و علیزاده اصل، محمد (۱۳۹۴). بررسی رابطه ریسک و غرر در بازارهای مالی اسلامی. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال پانزدهم، شماره ۵۹، پاییز ۱۳۹۴، صص ۹۴-۶۵.

۱۹) موسویان، سید عباس. نظریه‌پور، محمدنقی و خزائی، ایوب (۱۳۸۹). امکان‌سنجی فقهی طراحی اسناد خزانه اسلامی در بازارهای مالی اسلامی. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال دهم، شماره ۴۰، زمستان ۱۳۸۹، صص ۱۱۶-۸۷.

۲۰) موسویان، سید عباس. وثوق، بلال و فرهادیان آرانی، علی (۱۳۹۲). شناخت و رتبه‌بندی ریسک‌های ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)، مجله پژوهشی، شماره یک، بهار و تابستان ۱۳۹۲، صص ۱۸۷-۲۱۲.

۲۱) موسویان، سیدعباس (۱۳۹۰). "ابزارهای مالی اسلامی (صکوک)"، تهران: انتشارات پژوهش‌گاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

۲۲) میرشجاعیان حسینی، حسین و ماجد، صابر (۱۳۹۶). اولویت‌بندی ابزارهای مالی اسلامی در تأمین مالی پروژه‌های شهری مطالعه موردی: کلان‌شهر تهران، سومین همایش مالی اسلامی، تهران.

۲۳) نجفی، شیخ محمدحسن (۱۳۶۵). "جواهر الکلام فی شرح شرایع الاسلام"، چاپ دوم، تهران: دارالکتب الاسلامیه.

۲۴) نعیمی، مینا. سهیلی، کیومرث و شریف کریمی، محمد (۱۳۹۸). ارتباط متقابل توسعه ابزار مالی اسلامی (صکوک) و رشد اقتصادی. فصلنامه علمی پژوهشی اقتصاد اسلامی، سال نوزدهم، شماره ۷۳، بهار ۱۳۹۸، صص ۲۳۸-۲۱۷.

۲۵) نوروزی، نرگس (۱۴۰۰). راهکارها و راهبردهای رشد اقتصادی در تحقق نظام پیشرفته اسلامی، فصلنامه رهیافت‌های نوین مدیریت جهادی و حکمرانی اسلامی، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰، صص ۱۰۲-۹۳.

26) Abdul-Rahman, Y. (2014). The Art of RF (Riba-Free) Islamic Banking and Finance. Hoboken, New Jersey: Wiley & Sons, Inc.

- 27) Ahmed, Habib & Elsayed, Ahmed H. (2018). "Are Islamic and conventional capital markets decoupled? Evidence from stock and bonds/sukuk markets in Malaysi". The Quarterly Review of Economics and Financ, <https://doi.org/10.1016/j.qref.2018.04.005>.
- 28) Arsalan Tariq, Ali & Dar, Humayon. (2007). "Risks of Sukuk structures: Implications for resource mobilization", Thunderbird International Business Review, Vol 49 (2), 203۲۲۳-, March-April
- 29) Azmat, S. Jalil, M. N., Skully, M. & Brown, K. (2016). Investor's Choice of Shariah Compliant 'Replicas' and Original Islamic Instruments. Journal of Economic Behavior & Organization, 132, 4-22.
- 30) Azmat, S. Hassan, K. Ali, H & Sohel Azad, ASM (2021). Religiosity, neglected risk and asset returns: Theory and evidence from Islamic finance industry. Journal of International Financial Markets, Institutions & Money.
- 31) Ghlamallah, E. Alexakis, Ch. Dowling, M & Piepenbrink, A (2021). The topics of Islamic economics and finance research. International Review of Economics and Finance. 75 (2021) 145-160.
- 32) Grira, J & Labidi, Ch (2021). Banks, Funds, and risks in islamic finance: Literature & future research avenues. Finance Research Letters. Volume 41, July 2021, 101815
- 33) Hassan, H (2019). Basic Sharia Principles Governing Risk Management. In Harvard-LSE Workshop on Risk Management, London School of Economics.
- 34) Hassan, K. Aliyu, S. Huda, M & Rashid, M (2019). A survey on Islamic Finance and accounting standards. Borsa Istanbul Review. Volume 19, Supplement 1, August 2019, Pages S1-S13
- 35) Hkiri, B, Hammoudeh, S. Aloui, C. & Yarovaya, L. (2017). Are Islamic Indexes a Safe Haven for Investors? An Analysis of Total, Directional and net Volatility Spillovers between Conventional and Islamic Indexes and Importance of Crisis Periods. Pacific-Basin Finance Journal, 43, 124-150.
- 36) Khan, A. Rizvi, R. Ali, M & Haroon, O (2021). A survey of Islamic finance research – Influences and influencers. Pacific-Basin Finance Journal. Volume 69, October 2021, 101437.
- 37) Klein, P. O. Turk, R. & Weill, L. (2017). Religiosity vs. Well-Being Effects on Investor Behavior. Journal of Economic Behavior & Organization, 138, 50- 62.
- 38) Mirakhor, Abbas (1995). "Theory of an Islamic Financial System", in Encyclopaedia of Islamic Banking, London: Institute of Islamic Banking & Finance.

- 39) Monzer, Kahf. (2006), Islamic Finance: Business as Usual, Key Centre for Islamic Finance Z. Aslam, London: Hardman & Co.
- 40) Nainggolan, Y., How, J., Verhoeven, P (2016). Ethical screening and financial performance: The case of Islamic equity funds. Journal of Business Ethics, 137, 83–99.
- 41) Shabsigh, G., Haron, A., Norat, M. A., Song, I. W., Khatat, M. E. H., Murphy, D., et al. (2017). Ensuring financial stability in countries with Islamic banking. New York: United State of America.

یادداشت‌ها

- 1) Arsalan & Dar
- 2) Khan et al
- 3) Ghlamallah et al
- 4) Nainggolan et al
- 5) Monzer Kahf
- 6) Abdul-Rahman
- 7) Grira & Labidi
- 8) Hassan
- 9) Sovereign Sukuk
- 10) Semi Sovereign Sukuk

نظام مالی اسلامی، رویکردی کارآمد برای اقتصاد در حکمرانی اسلامی /رادفر و علیقلی

- 11) Corporate Sukuk
- 12) Financial Institution Sukuk
- 13) Klein et al
- 14) Hkiri et al
- 15) Azmat et al
- 16) Ahmed
- 17) Mirakhor
- 18) Shabsigh et al
- 19) Hassan et al